

A szegedi nemzetiségi kérdés történetéből
1848-49-ben

RAFFAY ERNŐ III. éves magyar-történelem szakos
hallgató

A magyarországi szerbek tulnyomó többsége három megyében élt: Bács-Bodrogban, Szerében és Torontálban.^{/1/} Ezenkívül északabbra is találhatóak voltak kisebb-nagyobb csoportok, ezek azonban szórványosan helyezkedtek el. A magyar kuszigazgatásu megyékben körülbelül 400 000 szerb lakott; ebben az időben a szerb nép létszáma mintegy 2,5-2,7 millió volt.

A magyarországi szerbek osztálytagosodásáról tudjuk, hogy a 17-18. század fordulója óta létezett szerb nemesiség; a kuruc- és törökellenes harcokban egyes tisztjeik nemesi levelet kaptak. A szerb parasztság, mely nagyobb tömegben már a 16. században megjelent Magyarországon, igen sokáig jobb helyzetben volt az átlagos magyarországi jobbágnál. Szabad parasztként települtek le itt, s a különböző nemzetiségű földbirtokosok és a szerb parasztok közötti harc a jobbágyterhek bevezetése mellett és ellenében végigvonul Dél-Magyarország történetén. A teljes jobbágyi függést soha nem sikerült bevezetni.

A magyarországi szerbek legfejlettebb rétegét a polgárok alkották. Már a 18. század végén kialakult egy

kereskedőréteg, mely elsősorban állatkereskedelemmel foglalkozott. A 19. század elején a szerb kereskedők által szállított áruk skálája kibővült: nyugat felé jórészt ipari művevényeket, visszafelé főleg az esztrák tartományekből pedig iparcikkeket szállítottak. A déli folyókon a hajózás fejlődése tette lehetővé a nagyobb távolságokra való viszonylag olcsó szállításokat. Ez Szeged szempontjából is lényeges. A polgárság legerősebb része a kereskedőpolgárság volt, bár az ipar is fejlődött. Több helyen Dél-Magyarországon szelyengyártó, valamint olaj és dehányfeldolgozó manufaktúrákat építettek. Szegeden egy jómódu szerb polgár pl. dehányfeldolgozó üzemet létesített. A városi tanács ezért Sina Györgyöt a város díszpolgárául választotta. Látjuk tehát, hogy a gazdag polgár tevékenységét elismeri a város, nemzetiségére való tekintet nélkül.^{12/}

A nemzeti mozgalmat elsősorban a polgárság támogatta. A kereskedőpolgárok tevékenységének előnye éppen az, hogy akik résztvettek a szerb fejedelemség és a török birodalom felé irányuló kereskedelemben, nyilván könnyebben megismertek a szerb mozgalommal, mint az iparosok, akik városaikból alig mozdultak ki. Ahogy nőtt a déli kereskedelem, úgy erősödött a különböző birodalmakban élő szerbek együvé tartozásának tudata. Ez a fennadalom alatt oda vezetett, hogy Szegedről több szerb polgár eltávozott, s a szerb nemzeti mozgalomban vett részt.

Sina György díszpolgárrá választása arra utal, hogy a

szerb és a magyar polgárok között az 1840-es években nagy összejutások nem lehettek. A szegedi szerbek részvétele a szerb mozgalomban viszont azt mutatja, hogy a politikai, mozgalmi szálak is igen erősek voltak, vagyis a tudati tényezők el is válhattak az anyagiaktól.

A szerb polgárok legnagyobb része királyi városokban lakott, s ha megvizsgáljuk a szegedi városi tanács tagjainak névsorát a 40-es években, sőt 1848-49-ben is, jónéhány szerbet találunk köztük.

A polgárság mozgalmanak megértése miatt célszerű röviden Szeged gazdasági életét is áttekinteni.

Az 1840-es években a város gazdasági élete rohamosan fejlődni kezdett az előző korszakokhoz képest.

A kereskedelem kibontakozását több tényező segítette. Megindult a városból elvezető utak kiépítése. 1844-től vált rendszeressé a gőzhajóforgalom. Különösen fejlődött a gabona és dohánykereskedelem. A gabonát a Tiszán levő mintegy 80 malomban dolgozták fel.^{13/} A dohányfűlvásárlók között a legismertebb Wodianer és a már említett Sina voltak. Sina György egyik telkén pajtákat emeltetett, ahol állandóan több száz munkás dolgozott a dohányt.^{14/6} volt egyébként az, aki terve vette egy Pest-Szeged osztona létesítését.

Az ipar elmaradt a kereskedelem mögött. A céhek uralták a város iparát; még 1848-ban is céhet akartak alapítani egyes iparok. Jelentős ekkor Szeged hajóépítése is.

1847-ben 2 514 kézműves is dolgozott, ezenkívül ecet- és szivargyár is működött a városban.^{/5/}

Szeged mégis elsősorban mezőgazdasági jellegű eszidőtájt. Legfontosabb a dohánytermelés volt, de nagy mennyiségben termesztették a gabonafajtákat, a dinnyét és a kukoricát is.^{/6/} Még a legvagyonosabb kereskedőknek is volt tányájuk a város határában, ahol a szőlőművelést is ismerték.

Egy 1848. január 31-i keletű jelentés a lakosság vagyoni helyzetéről elárulja, hogy 1000 pengő forintot érő vagyona 791 lakosnak, 1500 pengő forintot érő ingatlana pedig 1446 polgárnak volt. 2436 mesterebert tartottak számon, a kereskedőkről pedig így szól a jelentés: "a rendszeres kereskedők száma pedig 25-re üt ki."^{/7/}

A gazdag polgárok között egyaránt voltak magyar, szerb, német és zsidó nemzetiségűek. A legszegényebb rétegek /sekszer a város pénzén élők/ között szintén megtalálhatók minden nemzetiség tagjai. Az is tény, hogy a jómódu kereskedők főleg szerbek és németek voltak, míg a magyarok többsége földjéből vagy óhes ipari munkájából élt meg.

A város kulturális életéről el kell mondanunk, hogy 1801-től volt nyoma, 1829-től pedig kaszinó. Az 1840-es évekig német színház is működött, de azt a magyar ifjak megbuktatták, s helyette a Magyar Komlóssy-féle társulatot szerződtették. Az 1719-ben alapított kegyesrendi gimnáziumot 1792-ben bölcsészeti tanfolyammal egészítették ki. Több szegedi szerb fiatal tanult az ország főiskoláin, ezek tartották a kapcsolatot más városok szerb lakóival.

A negyvenes évek végén Apponyi kancellár vizsgálatot is indított a "gyanus" pozsonyi szerb diákok ellen, s rájuk is bizonyították /többek között szegediekre is/, hogy kapcsolatban állottak a pánszlávizmussal.^{8/} A magyarországi szerbek nemcsak az országon belüliekkel, hanem a Szerbiában élőkkel is tartották a kapcsolatot. Ennek egyik módja az volt, hogy a céh-szegédek Szerbiába utastak /vagy Szerbiába is/ tanulni, ahol nyilván nemcsak a szakmájukkal ismerkedtek. Így Theodorovich István serfőzségnégy is, aki kérvényezte a "nádorfűhértvári os.kir. ügyvivőségénél", hogy továbbra is "Serbiában" maradjon. Ettől a városi tanács, akit megkérdeztek az úgrról, sem zárkózott el: "... a nevezett egyénnek Serbiában további maradhatására nézve észrevétel fen /igy/ nem fereg."^{9/}

A szegedi és a Szerbiában élő szerbek között tehát voltak kapcsolatok. Ezek gazdaságilag és kulturális szempontból kétségtelenül hasznosak voltak.

A továbbiakban meg kell vizsgálnunk Szeged népességi adatait és a nemzetiségek arányát a városban, mert ez is befolyásolta az eseményeket a forradalom ideje alatt.

Több forrásból is megtudhatjuk Szeged népességének adatait, a források többségét azonban kritikával kell kezelnünk.

A kor nagy statisztikusa, Fényes Elek 1847-ben kiadott Magyarország leírása című könyvében szereplő adat szerint a város lakóinak száma 35 861^{10/}. 1851-ben meg-

jelent könyvében /Magyarország geographiai szótára... /ugyan-
ez az adat szerepel. Ebből megtudjuk, hogy 1589 görög nem
egyesült hitű és 681 zsidó él a városban. Itt állapítja meg
Fényes Elek, hogy ezek "... nyelvükre nézve általában ma-
gyarok, mert kevés ráczok, görögök, németek és zsidók nagyob-
bára szinte értik és beszélik a magyar nyelvet." /11/

A fenti adatokat ismertették az 1847-48-as országgyű-
lésen is, mire a tanács fülhábörödött és elrendelte az ösz-
szeírást. Ez tűnik hiteles adatnak. A kimutatás városrészen-
kénti összehajrásából áll, s tartalmazza az 1846-os adatokat
is. 1848 elején Szeged öszlakossága 52 593 fő volt. A szer-
bek száma 1700 körül megeghatott /az öszszeírás csak a férfi
lakosságot részletezi, a nőket egy öszszegben adja meg/. Ez a
város öszlétszámának 3,5 %-a az 1846-os 2,5 %-kal szemben.
A zsidók száma mintegy 2500 volt, ez 4,5 %. A városban
26 166 római katolikus és 51 evangélikus férfi élt. A ma-
gyarokat és németeket ennek alapján elválasztani lehetetlen.
A magyarság aránya mintegy 88-90 % lehetett.

A szerbek legnagyobb része a Palánk nevű városrészben
élt; ez volt a belváros. A fenti öszszeírásból kiderül az is,
hogy itt lakott a legtöbb "tisztviselő és előkelő", valamint
a logkevesebb zsellér. A szerblakta Palánkban volt a legna-
gyobb a természetes szaporodás. /12/ E városrésznek mintegy
25-30 %-a volt szerb.

Mindezekből talán elfogadható az a következtetés,
hogy a szegedi szerbek többsége jó anyagi körülmények között
élt. A szegényebbek a másik három városrészben és a város
tanyáin laktak. Két szerb templom is volt, egy a belvárosban,

"... egy kisebb óhitű szentegyház..." pedig a külvárosban. /13/

Megállapíthatjuk tehát, hogy a magyarság a lakosok túlnyomó többségét alkotta, a 10-12 %-nyi nemzetiségi lakosság pedig megoszlott /német, szláv, zsidó, cigány, görög/. A politikai események síkján ennek következménye az volt, hogy a nemzetiségek érezve számszerű gyöngeségüket, nem mertek kezdeményezni, s az eseményekben való aktív részvételig csak egyesek jutottak el, azok is a szerbek közül. Az összes többi nemzetiség kiállt a forradalom mellett.

Ujszeged, mely szintén Szegedhez tartozott, magyarlakta volt, itt 6 szerb és 18 zsidó élt. Szőreg lakossága 2430 volt, szerb többséggel: 1380 óhitű, 1030 magyar, 20 zsidó. /14/

Ilyen volt Szeged gazdasági és kulturális helyzete, nemzetiségi összetétele, amikor 1848-49-ben kirobbant a polgári forradalom.

A nemzetiségi kérdés 1848-49 előtt is okozott némi problémát a városban. Tudjuk, hogy az 1800-as évek elejétől többször királyi biztost kellett ide küldeni, hogy elsimítsa az ellentéteket. /15/ Jellemző általában a gyors magyarosodás, ugyanakkor a szerb nemzeti szellem sem tűnt el, hanem megerősödött.

Mégis, 1848 március 17-én, amikor megérkezett a pesti gőzhajó, a vele Wóber György képviselő jelentése a március 14-15-i eseményekről, úgy tűnik, nemzetiségre való tekintet

nélkül ünnepeltek a polgárok. Sőt, a képviselői jelentést felolvasó három tanácsos egyike a szerb Petrovics István volt, aki később igen fontos politikai pályát futott be.

Ellentétek már ekkor voltak, de ezek jellegét megvilágítja Reizner János egy mondata: egyesek "duzzogtak, hogy a paraszt velük egyenlő lett."/16/

Március 18-án népgyűlést tartottak, s mivel éppen vásár volt, mintegy 4000 ember előtt olvasták fel a 12 pontot. 24 tagu "közbátorsági bizottmányt" választottak. Ennek egyik tagja zsidó volt, aki azonban lemondott a zsidóellenes közhangulat nyomására. Március 19-én a zsidók a piacon tartották hálaadó istentiszteletüket, mire a polgárok másnap azon a helyen fűszedték a köveket, mivel azt "Mózes követői lábaikkal megfertőztették."/17/

A választmány ekkor a nemzetiségeket sértő határozatot is hozott: elrendelte, hogy minden polgár nemzetiszínű szalagot viseljen a kalapján. Az április 4-i népgyűlésen pedig tiltakoztak az ellen, hogy Zimonyban és Karlócán szerb nemzeti lobogókat tűztek ki./18/ Mindezek föllevenítették az ünnepi napokban elhalványult nemzetiségi ellentéteket.

Április 3-i keltezésű az a levél, melyet "a ministeri országos ideiglenes bizottmány" küldött többek között Szegednek is, melyben elítélik a zsidók üldözését, s felszólítják a polgárságot, hogy "... az ország határain belől a kik vannak, itt békében lakhassanak."/19/ A forradalmi események tehát részben eltűntették, részben pedig napfényre hozták a nemzetiségi ellentéteket.

Májusban a legfontosabb politikai esemény az új hiva-

talnoki kar megválasztása volt. A több mint 52 ezer lakos+
 ből csak 2002 polgár szavazhatott. A város hangulata a
 régi hivatalnokok ellen irányult, elsősorban a főbíró,
 Huber György iránt, aki a hír szerint azt nyilatkozta
 volna, hogy "parasztnak nem szabad lenni, hanem rablónak" /20/
 Ez a megjegyzés egyaránt vonatkozott az összes volt főbíró-
 ra, nemzeti hővartartozás nélkül.
 Május 16-án történt meg a tisztújítás. Többesében
 megválasztották a főbírókat, de jelenleg még az összes
 városi tisztviselőnek. A különböző nemzeti és városi
 szervezetek ki a vezetésből a székely Petróvics
 István, de nem nemzeti hővartartozás miatt, hanem a forras-
 dalom elotti álláspontra. Május végén, június elején
 két székely /Mikolits György és Szávits Mihály ügyvéd/ is kör-
 vándorolt az eljegyzési hivatalért. Ez arra utal, hogy ekkor
 még nem lehetett a székely-ellenes hangulat végzetesen rossz,
 hiszen abban az esetben a polgárok nem tarthatnák volna
 magukat esélyesnek az eljegyzési állás elnyerésére. /21/ A
 székely iránti kedvesség hangulat egyik jele a tanács részéről
 az is, hogy április 2-án jelentette a főkapitány, hogy
 Szávits György 25 éves öltözékét, kérésre megvásárolta
 a város polgáraitól. /22/ Szinte ekkor ajánlott
 a polgárok Miltty László székelyi székelyi székelyi székelyi
 Május 20-án hozták azt a bejegyzési rendeletet,

mely kimondja, hogy a városban a katenaság ellátása a köz-
osendet megzavaró egyénekre hárul. Ezt a rendeletet a
"...városban divatosó nyelvekre való figyelemmel..." a vá-
rosban, nyilvános helyeken ki kell függeszteni. Fölfighatjuk
est valamiféle gazdasági fékezésként a nemzetiségek felé.^{/24/}

A június 1-i tanácsülésen elhatározták, hogy a város
150 000 pengő forintnyi összeget kíván az állam javára segít-
ségként felajánlani, s ezt az összeget kölcsönökből és a
lakosság adakozásából szándékozik összegyűjteni.^{/25/} Egyes
szerb polgárok /mint Radoszláv Balázs és Zseravits János is
500-500 pengőforinttal azonnal fölajánlották segítségüket.^{/26/}
Az ilyen esetek kétség kívül kedvező színben állították be a
szerbséget a polgárok előtt. Ugyanakkor meg kell állapítanunk,
hogy a közhangulat mégis a szerbek ellen fordult. Ezt bizo-
nyítja Szrémáoz Román, az egyik leggazdagabb szerb polgár
esete is. Feljelentették, hogy "... folyó év áldozó osütör-
tükön Szrémáoz Román tulajdon tanyáján, több tanyai rácozokat
összevegyűjtván, s ott ollyatén beszédet tartott, hogy csak
egyének, igyanak, ószre ugy is a magyarok fejét vasvillára
aggattjuk; - és folyó hó 4-én estve a helybéli rácoz községi
papot is kivitték, kit is más napon Karloviczára küldöttek."
E följelentést tanyai magyar parasztek tették, s mikor a
város főkapitánya kihallgatta őket, mindent letagadtak vagy
egymásra háritottak. A főkapitányi jelentés szerint június
1-én Szrémáoz Román tanyáján valóban mulattak, mégpedig
Runios Konstantin ügyvéd névnapját ünnepeleék, de a fenti
beszéd nem hangzott el. A jegyzökönyvek összevetéséből ki-
derül, hogy a főkapitány teljesen elfogadta a gazdag

Szremácóz vallomását, így a vádlottnak bántódása nem esett. /27/

Ugyanakkor mégis fokozták a szerbellenes hangulatot a délvidéki események hírei is: a szerb lázadás egyre inkább elharapódzott, megindult a kegyetlen háboru. A Köz-
lönyben június 11-én megjelent Szemere kiáltványa, melyben tudatja, hogy az elszakadási szándék a délvidéken "tettle-
ges" lázadássá fajult." A belügyminiszteri rendeletben ezek találhatóak: "Buzdítva szólítsanak fel mindenkit, nyelv és valláskülönbség nélkül. A magyar, német, oláh eddigelé hű maradt a testvériség szent szózatához, a bujtogatók csak a ráoz népet szédítették el leginkább." Kéri a szerbeket is, hogy lépjenek a magyar nemzetórségbe. Szegeden már megindult a nemzetórség szervezése, mintegy 6600 férfi /ebből 2000 tanyai/ állt be a fegyveresek sorába. /28/ Hadi választmányt hoztak létre, melynek feladata lett a Szeged térségében összevonandó katonai és nemzetóri tábor szükségleteinek fedezése. E testületnek Szávits János személyében szerb tagja is volt. /29/ A palánki nemzetóri-századekba több szerb is beállt, valamint Pothy János szerb polgár "... két önkéntest 3 évig ellátni magát késznek nyilvánítja." /30/

A szerb hitköztség június 11-én gyűlést tartott, melyen politikai kérdéseket beszéltek meg. A tanács részéről is részt vett egy tanácsos ezen, s jelentette a tanácsnak, hogy "... a nevezett köztség jelenlétemben, tárt nyitott ajtóknál, s teljes nyilvánosság mellett gyűlést, és magyar nyelven tanácskozást tartott, ezen a király, haza s alkotmány

iránt lelkesedéssel, de más részről férfias higgadsággal is tartott tanácskozás eredménye az itt olvasható kérelem volt." A szerbek ugyanis álláspontjukat egy terjedelmes levélben fogalmazták meg és a tanácsülés elé terjesztették. Ennek lényege: "Pár nap óta a város falai között ránk nézve sajnos dolgok történnek. Egyikünk másikunkról lázító hírek költetnek, s e pontból kiindulva ellenünk községbeliek ellen ellenséges szellem élesztetik, veszedelmes fenyegetések hangoztatnak. Nehányunk kivégzése vagy mindnyájunk felkoncoltatása mint valami elhatározott dolog híreszteltetik." Kinyilatkoztatják, hogy lelkiismeretük tiszta, valamint "... a szabadság, egyenlőség és testvériség nem szemfényvesztés, sem nem egy felekezet kizárólagos kincse. "Követeli a tanácstól a levél, hogy "... az álhírek koholói és azok merész terjesztői szigorúan fenyítettessenek" ugyanis az együtt lakóknak teljesen egyek az érdekeik. Biztosítják a tanácsot, hogy a déli lázadásban nincs senki közülük, ám a gyanúsítottak ellen mégis szigorú vizsgálatot rendeljenek el.^{/31/} A közgyűlés viszonzásul megígérte a szerbeknek, hogy nem fog bántódásuk esni.^{/32/}

Ekkor úgy látszott, hogy az ellentétet sikerül leoszendesíteni. Ezt támogatta az a június 10-i hadügyminiszteri levél is, mely a déli lázadás miatt ugyan fegyverbe szólítja a városokat, de megállapítja azt is, hogy a déli lázadók nem lehetnek szerbek, hiszen ezeket a magyarok 180 évvel ezelőtt befogadták az országba, hanem azok "... elkorcsosodott gyűlevész népcsoportok lehetnek."^{/33/}

Ekkor érkezett meg a kikindai szerbek meglepően barátságos hangu levele is. A levélből idézünk: "magyar és német testvéreik! ... soha még e magyar haza fenn áll elpártolni vagy elválni nem fogunk, sőt önökkel kezét fogva, és vállat vetve szeretett magyar hazánkat minden ellenséges kül és bel viszonyoktól ... meg fogjuk védeni." /34/

Szintén ekkor ért Szegedre az István nádor és Szemere Bertalan aláírásával ellátott rendelet, a szegedi rögtönítélő bíróság felállításáról. Létrehozását így indokolják: "Némely titokban működött elégületlenek a vallásbeli és népfaj különbségekből meritett ingerlésnek felhasználásával a népet tévutakra vezetni, elégületlenségre és erőszakos merények elkövetésére bujtogatni törekszenek." Ezt a lázadó nemzetiségek elleni, de a magyar nacionalisták elleni intézkedésnek is tekinthetjük: a kormány mind a két felet csüdesíteni akarta a vészbíróság felállításával. A város e rendeletet loco példányban kinyomatta. /35/

Ekkor, júniusban történik, hogy a nemzetőrség megtagadta a szerbek ellen való vonulást a délvidékre. Nem biztos, hogy ez gyávaságukkal magyarázható egyedül, ugyanis -mint ismeretes - a palánki századokban szerbek is voltak. /36/ A polgárok között elterjedt a híre, hogy egy szerb nemzetőr e szavakat mondta: hogy "... ő szerb testvéreire, bárki parancsolja is, lőni nem fog." /37/ Mindezek alapján úgy tűnik, hogy június közepére megvalósul a béke szerbek és magyarok között.

Néhány nap múlva azonban mégis olyan események történtek, amelyek az egyébként is türekeny és jobbára csak lát-

szólagos békét megbontották. Junius 17-én hajnalban ugyanis a város egykori tanácsosa, a már említett szerb Petrovics István titokban és engedély nélkül elhagyta a várost. A házat a városi hatóságok "felvigyázás" alá vették,^{/38/} majd a déli megyékhez intézett körlevélben felhívították Petrovicsot a hazatérésre. Miután ez nem történt meg, a következő hónapban összeírták vagyonát.^{/39/} A városi "tári ellenőr" jelentéséből kiderül, hogy Petrovics nem számolt el, sőt a város pénztárába is nagyobb összeget be kellett volna fizetnie.^{/40/} A gazdag volt tanácsos persze nem csupán adosságai miatt hagyta el a várost.^{/41/}

Petrovics István, vagy ahogy ettől kezdve írta nevét: Jevan Petrović, Karlóvára utazott, ahol azonnal bekapcsolódott a szerb nemzeti mozgalomba. Elutazása után alig négy nappal, június 21-én újraválasztották a szerb fődobort, s ő ennek előbb elnökhelyettese^{/42/}, majd elnöke lett.^{/43/} Július 13-án ő értesítette Hrabowsky főhadparancsnokot, hogy a fődobor elrendelte a statáriumot. Július 23-án a fődobor titkos katonai tanácsot állított föl, ennek elnökévé is Petrovicsot választották meg.^{/44/} A szerb táboron belüli politikai harcban is aktívan résztvett. Az Obrenovics - Karagyergyevics ellentétben Obrenovics Milos pártján állt, s több támadást indított a magyarországi Karagyergyevics - pártiak ellen / ilyen volt többek között Sztratimirovics György is.^{/45/} Pályája gyorsan emelkedett: november 4-én a főbíróságot létrehozta a Szerb Vajdaság kormányát, mely - mint ismeretes - 5 osztályból és a kormányzó mellé kirendelt négy rendkívüli személyből állt. Ez utóbbi csoport tagja

lett Petrovics. A Karagyergyevics-hívek egyik legfontosabb célja Petrovics eltávolítása volt az odorból.^{/46/} A bizottság 1849 ujévi üdvözetét a császárhoz különben ő is aláírta. A magyar forradalmat soha nem ismerte el, egy későbbi levelében "párttűtő kormánynak" nevezi a forradalmi magyar kormányt.^{/47/} 1849. február 1-én a nagybenskereki odbor biztosa lett.^{/48/} A tavaszi hónapokban - mint máséknál is - nála is megfigyelhető a császári házba vetett politikában való osalódás. Résztvett ugyanis a május 5-8-i zimonyi tanácskozáson, melyen a pátriárkától 6 pontban követelték a szkuptina összehívását, a nemzeti közigazgatást és tiltakoztak az oktrojált alkotmány ellen.^{/49/}

A forradalom bukása után visszatérhetett Szegedre. 1849. október 9-i levelében azt írja, hogy távozásának oka egy és negyed évvel ezelőtt "... a párttűtő kormánynak hódolt veszétt sereg dőhe..." volt, s panaszkodik, hogy "... ragadozó körmeik közt mindenemet itt hagyni kénytelen velék..." Nem véletlen, hogy így ír, ugyanis azt kérvényezte a tanácsról, hogy a tőle követelt nagyobb pénzösszeget ne kelljen megfizetnie.^{/50/}

A szegedi polgárok közül Petrovics István volt az, aki a legaktívabban részt vett az ellenforradalomban, de ismeretes, hogy nem csak ő hagyta el városát egyedül a szegedi szerbek közül.

Ezután vissza kell térnünk 1848 júniusára. A város főjegyzőjévé a forradalmi választásokon a szerb Vesselinovic Bazilt választották. Junius 21-én azonban, alig négy

nappal Petrovics István távozása után ő is engedély nélkül távozott. A tanács küldöttsége másnap kihallgatta szakácsnőjét, aki elmondta, hogy gazdája 21-én este gyalog indult el otthonról. A szobájában talált egyik levéltüredékre azt írta, hogy Óbecsére megy sógorához, ^{/51/} a valóságban azonban Belgrádba utazott. Innen júliusban levelet írt a városnak, melyben kifejtette, hogy azért távozott, mert élete veszélyben volt.

Ezek után egyre több szerb hagyta el titokban a várost, mások közülük a törvényes út betartásával, utlevéllel akartak elmenni. Ezeket a polgármester beszélte rá a maradásra, biztonságot ígérve nekik. ^{/52/} Az eltávozottak között volt a két görögkeleti pap is.

A szegedi szerb lakosságot a délvidéki, igen véres és kegyetlen háború hírei riasztották meg. Attól féltek ugyanis, hogy a magyarok rajtuk állnak bosszút a délvidéki magyarokon elkövetett szerb kegyetlenségekért. Félelmük részben jogos volt: a magyarok gyűlölete csak nőtt a déli események hatására. ^{/53/} A városból elmenekült szerbek, elsősorban Petrovics István és Veszelinovics Bazil is sokat ártottak az ittmaradt szerbeknek, hiszen tevékenységükről járt a hír a lakosság között. Ők tehát nemcsak a forradalmi mozgalomnak, hanem saját népüknek is ártottak.

A fenti események hatására, a kedélyek megnyugtatósára a tanács az itt következő felhívást boosátotta ki:
"Magyarok! Mi eddig minden ajku polgártársaink iránt testvéri s felebaráti szeretettel viseltetánk, annál inkább

megkívánatlik most, hogy óhitű polgártársainknak megmutassuk; mikép általunk senki vallása és nyelve tekintetéből nem üldöztetik; hogy polgártársainknak személyes bátorságuk sehol biztosabb nem lehet mint épen nálunk." "Jel-szavunk: nem üldözni senkit - örködni ugyan bátorságunk felett férfiasan, de nem engedni, hogy a köztünk lakozó becsületes óhitű felebarátaink törvényellenesen nyugtalanítottassanak;" "... Azen leszünk, hogy "... a magyar kormány és alkotmányhoz a bizalmatlanságnak legkisebb szikrája is elfojtassék s egymást testvériséggel és szeretettel ölelhessük." /54/

Válaszképpen a szerbek nyilvánosságra hozták a régebben szerkesztett hűségnyilatkozatukat /55/ de ez inkább kényszerből, félelemből történt.

A helyzet viszont közben egyre kritikusabbá vált. Julius elején érkezett Szegedre Torontál vármegye segélykérő levele. Mint írják: ha ők vereséget szenvednek", ... a Tisza és Maros partjáig az ellenséget mi sem gátolja", valamint "... a szerenosétlen szentmihályi 5000 oláh atyánkfia földön futóvá leend." Szeged nem tudott segítséget nyújtani, éppen azért, mert a város stratégiai szempontból rendkívüli fontos szerepet töltött be, éppen "természeti helyzeténél fogva." /56/

A július 10-i közgyűlésen számoltak be a hadseregnek tett adakozásokról. Ebből kiderül, hogy a legtöbbet a szerbek lakta Palánkban gyűjtötték össze. /57/ A szerbek - látjuk - minden zaklatásuk ellenére megpróbálták helyze-

tükön ily módon is segíteni. Ugyanakkor a szegedi puska-
por-kereskedők a délvidékre is szállították árujukat. Klau-
zál Gábor egy levelében meg is tiltotta, hogy eladják a
puskapor a délvidékre vagy Horvátországba. /58/

A hadügyminiszter július 19-i levelében tudatta a
várossal, hogy oda érkezik augusztus elején a "második
előh. határszéli ezred" egy zászlóalja. /59/ A kormány nyár
eleje óta többször értesítette a tanácsot, hogy erős ka-
tonai tábert kíván létrehozni Szeged mellett. /60/ A román
határőrszászlóalj mellett székelyeket is akartak ide telepí-
teni véglegesen, de a közbejött erdélyi események miatt ez
nem történt meg.

Mészáros Lázár augusztus 9-én Szegeden járt, fogadta
a román zászlóalj tisztjeit. A románoknak 13-án kellett
volna Ó-Becsére indulnia. Azenban aznap hajnalban az egység
Szóregre vonult, ahol a szerbek már kocsikkal várták őket.
Segítségükkel a román zászlóalj Temesvár irányában elszü-
kült. /61/

A városban ezzel a végsőkig fokozódott a szerbek
elleni hangulat. A várbeli börtönbe sok szerb került, dél-
vidékiek is, szegediek is. Ezeket október elején 83 /1/
kocsival Pestre szállították. /62/ Ugyanakkor szállították
el az olasz foglyok egy részét is. /63/

A szerbek elleni ellenséges hangulat október közepén
érte el csúcspontját. Kossuth október elején elmondott
szegedi beszéde felbátorította a polgárságot, felhívta az
őnvédelemre. Megerősítették a nemzetőrséget, s mikor október

13-án megérkezett Nagy Sándor József őrnagy levele Kikinda elestéről^{/64/}, a tanács 6 század nemzetőrt küldött a település fölmentésére, Szőregre keresztül. A nemzetőrség katonái nem szívesen hagyták el a több oldalról fenyegetett várost. Az őrsereg október 15-én dél körül ért Szőregre, ahol tűzpárbaj alakult ki a szerb és magyar nemzetőrök között. A szőregi események hírére a városban is zavargások robbantak ki, amelyek mindkét oldalról áldozatot követeltek.^{/65/} Ennek során 15 szerb és néhány magyar nemzetőr elesett.

Az október 15-i véres eseménysorozat nemcsak nemzeti-ségi ellentéteket tükröz, hanem az egyre nehezebben élő szegény rétegek és a gazdag, a háborúból is csak nyerő polgárok közötti osztályellentétet is. Lehetetlen ezt észre nem vennünk, hiszen e napon nemcsak a szerb, hanem a jómódu német nemzetiségű kereskedők házaikat is megtámadták.

Természetesen azonban ekkor főleg a nemzetiségi gyűlölködés hajtotta a tömegeket, a kevésbé jómóduak közül is többeket megölték, ha azok szerbek voltak.

Az eseményeknek végül mintegy 60 halálos áldozata volt. A gazdag kereskedők kárát nemzetiségi hovatartozástól függetlenül megtérítették, miután fölmerítették veszteségeiket.^{/66/}

Október 26-án a tanács kihirdette az ostromállapotot;^{/67/} ez nyilvánvalóan nem a nemzetiségek ellen történt, hiszen azok tökéletesen meg voltak félemlítve, hanem a szegény rétegek ellen, nemzetiségre való tekintet nélkül, a gazdagok

vagyonbiztonsága miatt. Az ugyan tény, hogy a szabadságharc eseményei egyes esetekben összhangot tudtak teremteni a gazdag és szegény osztályok között, de az is tény, hogy az osztályellentétek mindvégig feszültséget okoztak a város szabadságharc alatti történetében. /68/

Az október 15-1 események osztályjellegét bizonyítja az is, hogy a gazdag Korda János, a nemzetőrség parancsnoka segítette a szerb Rákis kereskedő családjának; megbeszéltek, hogyha jöna rabló tömeg, akkor a szerbek kibontják a Kordaház falát és hozzájuk menekülnek. /69/

Az őszi és téli hónapokban az októberi események után a nemzetiségi kérdés háttérbe szorult Szegeden a városi és országos kérdések miatt.

November 21-én elhatározta a közgyűlés, hogy az egész várost erődítményrendszerrel veszik körül. /70/ E munkában szükség lett volna magyarok és szerbek összefogására. A szerbek elleni hangulat viszont - ha véres események nem is történtek - még mindig rossz volt. Ezt jól tükrözi Neskovits Döme óhitű polgár helyettesítési kérelme a hadseregben. Kérésének indokolása ez: "Mert ő hitben születtem, kik ellen, legyenek bár legszentebb érzetűek, legkészségesb akaratúak, az ingerültség olly magasra emelkedett, hogy azt lehozni csaknem a lehetetlenségek sorába tartozik. "Ugyanakkor tudatja, hogy hazája "érdemes polgárfia" akar lenni. /71/

A szerbek többsége máshogy is kifejezte hűségét: december 22-én harangjait fűlajánlották a Honvédelmi Bizottmánynak, valamint kérik, hogy "... rég idő óta eltávozott,

és mind ez ideig vissza nem jött két lelkészünk helyett, minthogy községünk pap nélkül van... egy a magyar nyelvben jártas, és hazafias érzetű lelkész mielőbb alkalmaztassék."/72/

1849 elején a délvidéki magyar hadseregnek Debrecen védelme lett fő feladata. Így Szabadka és Szeged maradt a még magyar fennhatóságu részek legdélibb pontja. A szerbek és osászáriak déli nagy támadása január 16-án indult meg, s egyik fő célja éppen Szeged elfoglalása volt.^{/73/} A várost január végén elhagyta Vécsey tábornok hadserege, kisebb védelmi egységet hagyva csak hátra. A haditörvényszék hatáskörét minden polgári ügyre is kiterjesztette.^{/74/}

Ekkoriban indult meg a délvidéki menekülők özöne is északra. Megközelítőleg 60 000 magyar menekült a szerb csapatok elől, s ezek egyrészt Szegeden helyezték el.^{/75/} A menekültek ismét előtérbe állították a nemzetiségi kérdést: amit ők lent elszenvedtek a szerbektől, azt most akarták visszafizetni a védtelen nemzetiségieknek.

Február 10-én Theodorovics serege elfoglalta Szőregot, 11-én Ujszegedet, de ezt is és 13-án Szőregot is visszafoglalták a magyar csapatok. Szőregot porrá égették.^{/76/} A nemzetőrök a visszafoglalt falvak szerb lakosságával kegyetlenül bántak.^{/77/} A meglehetősen szegény magyar nemzetőröknél mindez nem magyarázható pusztán nemzeti gyűlöletből fakadó bosszúval. Thim József történetíró igen jól látta meg azt, hogy "Szegeden úgy félték az urak a

bundás magyartól, akárosak a szerbtől."/78/ A nyomor, a rengeteg menekült, a terjedő betegségek /kolera/ anarohiát idéztek elő a városban. Ismét működni kezdett a vésztörvényszék, több "szerb kémét" agyon is lőttek. Így március 11-én, amikor két szerbet hallgattak ki, akik szerb tisztok leveleit szállították./79/ Kátyánszky Árkád és Betyánszky Uros közül az előbbit polgári bíróságnak adták át, az utóbbit agyonlőtték./80/ A menekültek által okozott problémákra is bőven akad példa. Egy kihallgatási jegyzőkönyv szerint Varga József menekült elhajtott két levat egy bunyeváctól, s amikor az meg akarta állítani, Varga több magyart hívott segítségül: "... jertek testvéreim, a ráozok meg akarnak rabolni..."/81/

Március végére Szeged felszabadult az ellenséges gyűrűből, sőt, a déli útközetekben a magyarok mellett több szerb és számos német ajku polgár is résztvett.

Megünnepezték március 15. évfordulóját,/82/ az április 29-i népgyűlésen pedig a Függetlenségi Nyilatkozatot./83/ A belpolitikai élet zajlása egyre jobban háttérbe szorította a nemzetiségi kérdésből adódó problémákat. Erre utal Kremminger Antal prépost, plébános esete is. Őt a város által alapított és a legszegényebbekből álló, pusztán a hópénzért harcoló gerilla-csapat katonái fűl akarták koncolni. Ezért őket hadbíróssággal fenyegették. Végül a papot a kormánybiztos fűlmentette hivatalából. A nemzetiségi kérdést háttérbe szorították még az ilyen kisebb-nagyobb városi ügyeken kívül a tavaszi hadjárat győzelmei is. Ezeket a legnagyobb lelkesedéssel ünnepelték meg./84/ Ismét meg-

indult a toborzás, több német és szerb ifju lett a hadsereg tagja. Itt tartózkodtak román ujoncok is, s ezért a 4. hadmegye parancsnoksága a tanácstól a szerb templom kinyitását kéri egy június 30-i levelében, mivel a görögkeletiek "... szellemi felvilágosítást igényelnek."/85/

Ugyanekkor a gazdasági életre rányomta bélyegét a magyar bankjegyek iránti bizalmatlanság, valamint az élelmiszerek árának felszökése. A külvárosokban ismét kiütött a kolera./86/

Az ismert katonai események következtében Kossuth július 2-án bejelentette, hogy a kormány Szegedre jön. A vár erődítési munkái teljes erővel folytak./87/ Elegendő számú képviselő összehgyültekor ülésezni kezdett az országgyűlés. Két nyilvános és egy zárt ülést tartottak. Mint ismeretes, a 28-i nyilvános ülésen fogadták el a nemzetiségi törvényt./Két héttel előtte, 14-én írta alá Nicolae Bălcescu és Kossuth a Megbékélési Tervezetet./ Ezeknek az eseményeknek kétség kívül volt hatása a szegedi nemzetiségek életére is. Nem ismerünk olyan dokumentumot, amely bármilyen, a nemzetiségek ellen irányuló akcióról tudósítana. A szegediek azonnal megismerhették a nemzetiségi törvény szövegét, hiszen az a Közlönyben azonnal megjelent./88/

A képviselők július 28 - augusztus 2 között hagyták el a várost./89/ Rajacsios pátriárka augusztus 1-i kiáltványában tudatja, hogy Knityánin Verseánél megverte a magyarokat, és "Szegedet megreszkettette"./90/ Ugyancsak augusztus 1-én hagyta el a magyar hadsereg a várost, mely megdermedve várta az eseményeket: Haynau elfoglalta Szegedet, augusztus

5-én pedig Szőregnél megverte a magyar hadakat. Szeged sorsa eldőlt. A nemzetiségi ellentétek ismét fellángoltak: a oszásári főparancsnok a zsidókat 25 000 pár bakancsral sarcolta meg. Kihirdették a március 4-i alkotmány szövegét is.^{/91/} Megkezdték a forradalmi tanács hivatalnokainak letartóztatását^{/92/}, s az új tanácsba beválasztották az időközben hazatért Veszelinovics Bazilt./Egyes szerb lakosok azonnal bosszút álltak a forradalom alatt elszennvedett sérelmekért.^{/93/} Veszelinovics mindent megtett a szerbek jogaiért: ő kérte a tanácstól a szeptember 15-től beiktatott szerb tanító fizetését is.^{/94/}

Az új hatalom nemzetiségi politikájára vet fényt a zsidó hitközség egyik kérvényére adott válasz: a zsidók ingatlant szerettek volna vásárolni maguknak, de Gyulai Gaál Eduárd oszásári főparancsnok éppen a március 4-i alkotmányra hivatkozva utasította vissza kérésüket.^{/95/} A nemzeti ellentétek teljes erővel újra föléledtek.

A nemzetiségi ellentétek 1848 októberéig gyorsan éleződtek, ettől kezdve pedig lassan oszdkkentek. A legkevesebb nemzetiségi probléma az 1849. július 28-i nemzetiségi törvény napjaiban volt.

Az osztályharc éleződése párhuzamosan haladt a nemzetiségi kérdés kiéleződésével az őszi-téli hónapokig, s a további időszakokban sem hanyatlott, hanem egyre mőt a szabadságharc bukásáig.

J E G Y Z E T E K

1. ARATÓ ENDRE: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1790-1848. II.kötet, 16.
2. REIZNER JÁNOS: Szeged története I-IV. Szeged, 1899. II.50.
3. FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára... Pesten, 1851.76-77.
4. REIZNER: II.50.
5. FÉNYES ELEK: Magyarország leírása..., Pesten, 1847. 416.
6. Uo.
7. CSML.TO. 1848/670.sz.
8. THIM JÓZSEF: Az 1848-49-iki magyarországi szerb felkelés története I-III. II.48.
9. CSML.TO. 1848/639.
- 10.FÉNYES: Magyarország leírása, 416.
- 11.FÉNYES: Magyarország geographiai szótára.77.
- 12.CSML.TO. 1848/548.
- 13.FÉNYES: Magyarország geographiai szótára. 77.
- 14.Uo. 158.
- 15.REIZNER: II.23.
- 16.REIZNER: II.7.
- 17.Uo.71.
- 18.Uo.74.
- 19.CSML. TO. 1848/1862.
- 20.REIZNER; II.77.
- 21.CSML.KI.1848/52.
- 22.CSML.TO.1848/1621.
- 23.CsML.KI.1848/820.
- 24.CsML.KI.1848/39.

25. Közlöny, 1848. június 8. és REIZNER.II.85.
26. CSML.TO.1848/3580.
27. CSML.TO. 1848/2761.
28. Közlöny, 1949. jun. 18./42.
29. REIZNER; II.94.
30. Közlöny, 1848/42.p. Vadász Manó polgármester június 15-1 jelentése.
31. CSML.KI.1848/57. Itt jegyzem meg, hogy a szegedi szerb hitközség irataihoz nem jutottam hozzá, ezért annak csak a szegedi levéltárban található egyes iratait használhattam föl.
32. REIZNER; II.97.
33. CSML.KI.1848/47.
34. CSML.KI. 1848/173. A rossz helyesírás és központozás mutatja, hogy magyarul nem jól tudó szerb írhatta a levelet.
35. CSML.KI. 1848/110.
36. THIM, I. 177.
37. REIZNER, II.97.
38. CSML.TO. 1848/2719. Bérozy Antal tanácsos jelentése.
39. CSML.TO.1848/2719. Dáni Ferenc tanácsos jelentése július 16-án.
40. CSML.TO. 1848/2719. Hódy Antal tanácsos jelentése aug. 1-én.
41. CSML.TO. 1848/2719. Bérozy Antal jelentése dec. 30-án.
42. THIM: II.448.
43. Uo. 598.
44. THIM.I.215.
45. UO. 143. és 222.
46. THIM, III.43-44. és 46.: Sztefanovics István szerbiai államtanácsos Knityáninhoz írt levelében tudatja,

hogy a fődörben Milos hívei ülnek: "Ha a pátriárka és az ottani szerbek ilyen egyéneket, mint Petrovics... túrni kénytelenek, mi uram nem vagyunk kénytelenek." Ezek ugyanis azt terjesztik, hogy Szerbia azért segíti a magyarországi szerbeket, nehogy ezek Szerbiára "szabadítsák" Milost.

47.CSML.TO. 1849/II/945.

48.THIM: I.302.

49.THIM, I.400.

50.CSML.TO.1848/II945.

51.CSML TO 184 /2720.

52.REIZNER, II.98.

53.REIZNER, II.97. Nagy Pál képviselő június 19-i beszéde.

54.Közlöny, 1848. július 3.

55.REIZNER, II. 98.

56.CSML.TO. 1848/1798.

57.CSML.KI. 1848/194.

58.CSML. KI. 1848/224.

59.CSML.KI. 1848/230.

60.CSML.KI.1848/48.Szemere levele Csernovics és Vukovics kormánybiztosi kinevezéséről és a szegedi táborról.

61.REIZNER, II.101.

62.CS?L.TO. 1848/3821.

63.CSML.TO. 1848/3804.

64.CSML.TO. 1848/3855 és CSML.TO. 1848/5886. Nagy őrnagy 1000 fő segítséget kér a várostól.

65.THIM, I. 254. és REIZNER II. 112-15.

66.CSML.TO. 1848/4260. Vékess Ferenc tanácsnok, a Felsővárosba kirendelt bizottság vezetőjének jelentése.

- 67.REIZNER, II. 117.
68.REIZNER, II. 118-9.
69.CSML.TO. 1849/II/2413.
70.REIZNER, II. 120.
71.CSML. TO. 1848/2486.
72.CSML.TO. 1848/476.
73.THIM. I. 300.
74.THIM.I.286. és REIZNER, II. 128-9.
75.THIM, I.288. és REIZNER, II. 129. és CSML.TO.1849/246.
A torontáli alispán levele a menekültek ügyében;
segítse meg őket a város. CSML.TO. 1849/273.
Vukovics levele: a város segítse a menekülteket,
névsorukat állítsák össze.
Ez a névjegyzék CSML.TO. 1849/273.sz. alatt található.
76.THIM. I. 302. 313-14. és REIZNER II. 132.
77.REIZNER, II. 134.
78.THIM. I. 313-4.
79.CSML.TO. 1849/362.
80.CSML.TO. 1849/497.v8.még REIZNER. II.156.
81.CSML;TO. 1849/460.
82.REIZNER, II. 149.
83.CSML. KI. 1849/109. és REIZNER, II.152.
84.REIZNER, II. 159-60.
85.CSML.TO. 1849/1339.
86.REIZNER, II.163.
87.REIZNER, II. 165.
88.1848-1849. évi iratok a nemzetiségi megbékélésről.
Kecskemét, 1949. 206-209.
89.THIM, I.423.
90.THIM, III.880.

91.REIZNER. II. 174.

92.CSML.TO. 1849/II/2225.

93.REIZNER, II. 176.

94.CSML. TO. 1849/II/1134.

95.CSML.TO. 1849/II/2195.

Rövidítések: CSML.TO.: Csongrád megyei 1.sz. levéltár,
Tanácsai okiratok.

KI.: Közgyűlési okiratok.